

Nivelul cultural—factor important în procesul reproducerii populației

prof. Petre Burloiu

Academia de studii
economice București

Creșterea vertiginoasă a populației, în special după cel de-al doilea război mondial, în țările în curs de dezvoltare, ca urmare a creșterii indicelui de natalitate și a scăderii celui de mortalitate, a determinat pe demograful american Robert C. Cook în anul 1953 să lanseze expresia de „*explozie demografică*”, iar în anul 1954, pe aceea de „*bombă demografică*”. Prima expresie, de „*explozie demografică*” a stîrnit senzație și neliniște. A stimulat cercetările demografice, apariția de lucrări, precizarea de poziții, sugestii de soluționare practică, uneori chiar cu reconsiderarea unor puncte de vedere anterior formate.

Faptul că Națiunile Unite au organizat reuniuni la nivel mondial în problemele populației începînd din anul 1954 la Roma, urmată de cea din anul 1965 la Belgrad și de recenta conferință din 1974, la București, arată importanța și acuitatea problemei dezvoltării populației în perspectivă.

Interesul manifestat de guvernele participante la ultima Conferință mondială a populației de la București în anul 1974, arată că timpul discuțiilor teoretice și platonice este depășit. Ne găsim într-o etapă nouă în care este necesară influențarea fenomenului demografic prin politica practică a guvernelor statelor suverane, membre ale Națiunilor Unite. Tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii Socialiste România, în cuvîntarea rostită în ziua de 19 august 1974 la deschiderea Conferinței mondiale a populației de la București, a subliniat rolul fiecărui stat în rezolvarea problemei demografice, în cuvintele: „Pornind de la faptul că problema populației reprezintă factorul determinant al progresului fiecărui popor, fiecare stat are dreptul suveran să promoveze politica demografică și măsurile pe care le consideră cele mai potrivite, în conformitate cu interesele sale naționale, fără nici un amestec din afară”.

După cum se știe, problemele demografice nu se pun în același fel în toate țările. Prin politica demografică a statelor respective ar fi posibilă stimularea, respectiv încetinirea creșterii populației. Dezvoltarea spontană a populației, așa cum este prezentată de numeroși demografi, constituie pe drept cuvînt un motiv foarte serios de îngrijorare.

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, adoptat de cel de al XI-lea Congres al partidului, care a avut loc în luna noiembrie 1974, prevede că în perioada la care se referă programul, „vor fi luate măsuri corespunzătoare în vederea asigurării unui spor demografic normal, realizării unei proporții juste de vîrstă a populației, menținerii tinereții poporului nostru. Se va aplica cu consecvență o politică de sporire a natalității, de ajutorare a copiilor și familiilor cu mulți copii, astfel încît în 1990 populația României să ajungă la cel puțin 25 milioane locuitori, iar în anul 2000 la circa 30 milioane”.

Referindu-se la situația țărilor în curs de dezvoltare, care au marcat o puternică creștere demografică în ultimele trei decenii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în Mesajul adresat Conferinței mondiale a alimentației, care a avut loc la Roma în luna noiembrie 1974, sugerează ca F.A.O. — organizație a O.N.U. specializată în problemele alimentației, să elaboreze un program special pentru dezvoltarea producției agricole generale și în mod deosebit în țările în curs de dezvoltare, prin punerea în valoare a unor vaste suprafețe de terenuri și resurse insuficient exploatate, de care dispun aceste țări. Aceste măsuri în vederea sporirii volumului mijloacelor alimentare, pot contribui substanțial la susținerea sporului demografic.

O deosebită importanță prezintă, în această ordine de idei, depistarea și a altor factori care influențează comportamentul demografic. Prin cunoașterea acestora se pot elabora politici eficiente de stimulare sau de temperare a creșterii demografice, transformînd acest fenomen dintr-un fenomen spontan într-un fenomen conștient, care poate fi orientat în mod deliberat.

Pentru cunoașterea comportamentului demografic în familii cu nivel de instruire diferit, am recurs la efectuarea unei anchete pe 203 familii ale părinților unor studenți din anul III la facultatea „Economia industriei” de la Academia de studii economice din București, precum și 406 familii ale bunicilor acestor studenți, respectiv 609 familii în total. Subliniem faptul că s-au analizat separat familiile pe cele două generații, întrucît s-au constituit în etape diferite de dezvoltare economică, socială și culturală.

Din punctul de vedere al situației sociale, cele 203 familii ale studenților sînt în proporție de 41,3% familii de muncitori, 16,8% familii de țărani cooperatori și individuali, 29,2% familii de intelectuali și 12,7% alte categorii. Am considerat că această compoziție, precum și mărimea eșantionului ne pot servi să ne formăm o imagine asupra fenomenului analizat.

Pentru analiza pe care o efectuăm prezintă o deosebită importanță examinarea comparativă a nivelurilor de instrucțiune ale soților. Folosim noțiunea de „nivel de instrucțiune”, pe care o considerăm în mod convențional echivalentă cu „nivelul cultural”, care are o sferă mai largă întrucît în ancheta efectuată „nivelul de instrucțiune școlară” s-a putut preciza mai ușor.

Din această examinare, au rezultat următoarele :

	La cele 406 familii	la cele 203 familii
— ponderea familiilor în care soții au același nivel de instrucțiune	89,4 %	68,0 %
din care :		
— soția este casnică	83,2 %	29,5 %
— soția este ocupată în afara familiei	6,2 %	38,5 %
— ponderea familiilor în care soții au nivel de instrucțiune diferit	10,6 %	32,0 %
din care :		
— soția este casnică	9,1 %	14,7 %
— soția este ocupată în afara familiei	1,5 %	17,3 %

La cele 406 familii egalitatea de nivel de instrucțiune reprezintă 89,4 %, compus din : 87,9 % elementar și 1,5 % mediu. Cazurile în care nivelul de instrucțiune al bărbatului este superior celui al soției reprezintă 9,1 %, iar cazurile în care soția avea un nivel superior de instruire reprezintă numai 1,5 %.

La cele 203 familii, egalitatea de nivel de instrucțiune reprezintă 68 % ; 48,3 % elementar, 16,7 % mediu și 3 % superior. Nivelul de instrucțiune al bărbaților este superior celui al soției, în proporție de 30,5 %, iar 1,5 % reprezintă situația când soția are un nivel de instrucțiune superior față de al soțului.

Observăm că în ambele generații căsătoriile se constituie, în majoritatea cazurilor, între bărbați și femei cu același nivel de instrucțiune și numai într-o măsură relativ redusă se constituie căsătorii în care nivelul soției este inferior cu o treaptă. Cazurile în care nivelul de instrucțiune al soției este inferior cu două trepte sau este superior, față de nivelul de instrucțiune al soțului, sînt izolate și nesemnificative. De aceea, în continuarea analizei noastre, ne vom referi la nivelul de instrucțiune al tatălui, înțelegînd în mod convențional nivelul de instrucțiune al familiei cu rol decisiv în dimensionarea familiei.

Famiile analizate, după nivelul de instrucțiune al tatălui, se repartizează astfel :

Total familii	Famiile bunicilor				Famiile părinților			
	Total	din care : după nivelul de instrucțiune al tatălui			Total	din care : după nivelul de instrucțiune al tatălui		
		elementar	mediu	superior		elementar	mediu	superior
609	406	362	36	8	203	100	69	3 4
%	100	89,2	8,8	2,0	100	49,3	34,0	16,7

Menționăm că nivelul elementar de instrucțiune are un conținut deosebit la cele două generații de familii. În timp ce la familiile bunicilor nivelul elementar cuprinde, în majoritatea cazurilor, școala primară de 4 clase, frecventată total sau parțial și pe cei analfabeți, la familiile părinților studenților nivelul elementar cuprinde numeroși părinți care au gimnaziu sau școală de 7 ani. În ambele cazuri, învățămîntul profesional a fost inclus la nivelul elementar, întrucît pregătirea pe linie profesională este elementară. Dacă ținem seama de faptul că în trecut școlile de ucenici, iar o anumită perioadă și școlile profesionale, primeau absolvenți numai cu 4 clase primare, și în această privință, nivelul elementar al părinților studenților este mai ridicat decît nivelul elementar al bunicilor.

Ținînd seama că familiile analizate provin din două generații succesive, remarcăm o creștere substanțială a nivelului de instrucțiune de la o generație la alta. Pe seama scăderii ponderii familiilor în care tatăl are nivel elementar de instrucțiune (de la 89,2 % la 49,3 %) cresc ponderile familiilor în care acesta are nivel de instrucțiune mediu (de la 8,8 % la 34,0 %) sau superior (de la 2,0 % la 16,7 %). După cum vom vedea, această modificare calitativă are influențe importante asupra comportamentului demografic.

Cele 609 familii analizate, după numărul de copii pe familie și după nivelul de instrucțiune al tatălui se repartizează astfel :

Nr. de copii pe familie	Repartizarea numărului de familii analizate după numărul de copii pe familie și după nivelul de instrucțiune al tatălui							
	Cele 406 familii ale bunicilor				Cele 203 familii ale părinților			
	Total	din care : după nivelul de instrucțiune			Total	din care : după nivelul de instrucțiune		
		elementar	mediu	superior		elementar	mediu	superior
Total	406	362	36	8	203	100	69	34
1	41	35	5	1	61	24	23	14
2	59	52	3	4	86	39	34	13
3	63	53	10	—	36	19	10	7
4	69	63	3	3	11	11	—	—
5	74	63	11	—	4	3	1	—
6	54	52	2	—	2	1	1	—
7	30	29	1	—	1	1	—	—
8	9	8	1	—	1	1	—	—
9	4	4	—	—	—	—	—	—
10	2	2	—	—	—	—	—	—
11	1	1	—	—	—	—	—	—
12	—	—	—	—	1	1	—	—

Rezultă clar, din datele de mai sus, o restrîngere a familiilor cu 4 și mai mulți copii. Familiile din generația mai tînă, în marea lor majoritate, au 1—2 copii și în cazuri mai rare, 3—4 copii.

Pentru o analiză mai aprofundată, prezentăm mai jos structura celor 609 familii, calculată procentual:

Nr. de copii pe familie	Repartizarea numărului de familii analizat după numărul de copii pe familie și după nivelul de instrucțiune al tatălui							
	cele 406 familii ale bunicilor				cele 203 familii ale părinților			
	Total	din care : după nivelul de instrucțiune al tatălui			Total	din care : după nivelul de instrucțiune al tatălui		
		elementar	mediu	superior		elementar	mediu	superior
Total	100	100	100	100	100	100	100	100
1	10,1	9,7	13,9	12,5	30,0	24,0	33,0	41,2
2	14,5	14,4	8,3	50,0	42,4	39,0	49,0	38,2
3	15,5	14,6	27,8	—	17,7	19,0	15,0	20,6
4	17,0	17,4	8,3	37,5	5,4	11,0	—	—
5	18,2	17,4	30,5	—	2,0	3,0	1,5	—
6	13,3	14,4	5,6	—	1,0	1,0	1,5	—
7	7,4	8,0	2,8	—	0,5	1,0	—	—
8	2,2	2,2	2,8	—	0,5	1,0	—	—
9	1,0	1,1	—	—	—	—	—	—
10	0,5	0,5	—	—	—	—	—	—
11	0,3	0,3	—	—	—	—	—	—
12	—	—	—	—	0,5	1,0	—	—

Famiiliile bunicilor cu 4—6 copii reprezentau 48,5% în timp ce astfel de familii reprezentau numai 8,4% din numărul total al familiilor părinților studenților. Aceste ponderi sînt influențate, printre alți factori, de nivelul de instrucțiune diferit al soților din cele două generații, după cum rezultă din tabelul de mai sus.

În ambele generații se observă că familiile în care tatăl are nivelul de instrucțiune mai ridicat, numărul copiilor este mai mic. Acest fenomen este însă estompat la familiile din generația a doua (a părinților), față de generația bunicilor, ținînd seama de modificarea conținutului nivelului elementar de instrucțiune la care ne-am referit mai înainte. Vom urmări în continuare fenomenul, cu ajutorul numărului mediu de copii pe familie :

Nivelul de instrucțiune asigurat copiilor pe categorii de familii	Numărul mediu de copii în familiile în care tatăl are grad de instrucțiune :		
	elementar	mediu	superior
1. în cele 406 familii ale bunicilor			
Total	4,174	3,778	2,125
din care, li s-a dat :			
— învățămînt elementar	2,981	1,472	0,500
— învățămînt mediu	0,865	1,528	0,500
— învățămînt superior	0,328	0,778	1,125
2. în cele 203 familii ale părinților			
Total	2,530	1,913	1,823
din care, li s-a dat :			
— învățămînt elementar	0,540	0,043	0,029
— învățămînt mediu	0,710	0,450	0,500
— învățămînt superior	1,280	1,420	1,294

În familiile din cele două generații apare clar tendința de descreștere a numărului mediu de copii pe măsură ce nivelul de instrucțiune al tatălui (am spune al ambilor părinți) este mai ridicat. La același nivel de instrucțiune, se constată o diminuare a numărului mediu de copii de la o generație la alta, de exemplu la nivelul elementar, de la 4,174 la 2,530 copii, la nivelul mediu, de la 3,778 la 1,913 copii, la nivelul superior de la 2,125 la 1,823 copii.

Din datele cuprinse în tabelul de mai sus se constată o importantă tendință de modificare a aspirațiilor de reproducere la un nivel calitativ superior a familiei. Această tendință se reflectă în nivelul mai înalt de instrucțiune pe care părinții reușesc să-l dea copiilor lor. Transformate în expresie procentuală, cifrele din tabelul de mai sus se prezintă astfel:

Nivelurile de instrucțiune asigurate copiilor, pe categorii de familii	Structura procentuală a numărului mediu de copii în familiile în care tatăl are grad de instrucțiune :		
	elementar	mediu	superior
1 în cele 406 familii ale bunicilor — total	100,0	100,0	100,0
din care, li s-a dat :			
— învățământ elementar	71,4	39,0	23,5
— învățământ mediu	20,7	40,4	23,5
— învățământ superior	7,9	20,6	53,0
2 în cele 203 familii ale părinților — total	100,0	100,0	100,0
din care, li s-a dat :			
— învățământ elementar	21,3	2,3	1,6
— învățământ mediu	28,1	23,5	27,4
— învățământ superior	50,6	74,2	71,0

Din datele de mai sus rezultă că, în condițiile generale ale dezvoltării social-economice din țara noastră, s-au intensificat aspirațiile părinților și ale copiilor lor spre studii superioare. În felul acesta se realizează o reproducere a familiei la nivel superior de instrucțiune.

Dacă în familiile bunicilor care aveau nivel elementar de instrucțiune, 71,4% dintre copii rămâneau la același nivel de instrucțiune, în familiile din generația următoare, acest procent scade la 21,3%. În familiile în care tatăl avea instrucțiune medie, ponderea copiilor cu același nivel de instrucțiune scade de la 40,4%, la 23,5%.

În toate categoriile de familii se observă clar tendința spre învățământul superior : în familiile cu nivel elementar, de la 7,9% la 50,6% ; în familiile cu nivel mediu, de la 20,6% la 74,2% ; în familiile cu nivel superior, de la 53% la 71%. Această tendință însă presupune o creștere importantă a investiției în educarea copiilor, fie sub forma materială a cheltuielilor de întreținere timp mai îndelungat la studii, fie sub forma pregătirii suplimentare cu profesori de specialitate, fie sub forma timpului pe care părinții îl investesc pentru supravegherea și îndrumarea nemijlocită a copiilor lor. Acest efort de investiții în educația copiilor presupune un anumit nivel de responsabilitate socială.

Am putea spune că dintre cele două categorii de investiții, materiale și timp în educație, *investiția în timpul de educare joacă un rol hotărâtor.*

Creșterea ponderii copiilor cu instrucțiune superioară proveniți din familii cu nivel elementar de instrucțiune, se explică în mare măsură prin condițiile asigurate în țara noastră, unde societatea socialistă a preluat o mare parte din sarcinile educative ale familiei, creînd condiții favorabile deosebite copiilor din familii numeroase, cu venituri modeste, ca să poată continua studiile.

„Partidul nostru — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu — poartă răspunderea pentru viitorul poporului și de aceea acordă o mare atenție cultivării unei atitudini pline de grijă și răspundere socială față de familie, față de tinerele generații”¹.

Atragerea, în număr din ce în ce mai mare, a femeilor în producție și diverse alte activități economice și social-culturale, înseamnă de fapt o micșorare a timpului pe care o femeie-mamă îl poate investi în educarea nemijlocită a copiilor săi.

Din analiza efectuată asupra celor 609 familii apare clar această influență a ocupării mamelor în afara familiei asupra numărului de copii.

Creșterea ponderii participării femeilor la activități în afara gospodăriei familiale rezultă din tabelul de mai jos :

Categoriile de familii	Ocupația mamei					
	casnică			în afara gospodăriei		
	cu pregătire			cu pregătire		
	elementară	medie	superioară	elementară	medie	superioară
406 familii (bunicii)	363	12	—	24	5	—
100 %	89,9	3,0	—	5,9	1,2	—
203 familii (părinții)	77	12	1	62	45	6
100 %	37,9	5,9	0,5	30,5	22,2	3,0

Din familiile bunicii, 92,9% din totalul mamelor erau ocupate numai în gospodăria familială și numai 7,1% în afara ei. Această pondere explică în bună măsură numărul mediu mai mare de copii pe familie, în generația respectivă.

Din familiile părinților studenților, 44,3% din totalul mamelor sînt ocupate numai în gospodăria familială, iar 55,7% în diverse activități în afara ei. Iată, spre exemplu, repartizarea procentuală a mamelor stu-

¹Nicolae Ceaușescu, *Cuvtinare la Conferința organizației P.C.R. a orașului București, 15 decembrie 1966*, București, 1966, Edit. politică, p. 67.

denților, din cele 203 familii analizate, după nivelul lor de instrucțiune, ocupație și număr de copii :

Nr. de copii pe familie	Repartizarea procentuală a mamelor studenților				
	ocupație casnică —		ocupație în afara gospodăriei		
	cu pregătire :		cu pregătire :		
	elementară	medie	elementară	medie	superioară
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1	22,1	33,4	33,8	33,3	33,3
2	40,2	33,4	45,2	48,9	33,3
3	18,2	16,6	16,2	15,6	33,4
4	13,0	—	3,2	—	—
5	3,9	8,3	—	—	—
6	—	8,3	1,6	—	—
7	1,3	—	—	—	—
8	—	—	—	2,2	—
13	1,3	—	—	—	—

Rezultă, în cazul lotului studiat de noi, că marea majoritate a mamelor ocupate în afara gospodăriei familiale își limitează numărul de copii la 1—2 și în foarte rare cazuri la 3. Au 1—2 copii 79 % din cele cu pregătire elementară, 72,2 % din cele cu pregătire medie și 66,6 % din cele cu pregătire superioară. Ponderile mamelor ocupate, cu 4 și mai mulți copii sînt neînsemnate.

Analiza efectuată asupra celor 609 familii din două generații, ne-a condus la concluzia că *dimensionarea familiei este un act deliberat al celor doi soți*. Cu cît nivelul de instrucțiune al părinților este mai ridicat, cu atît ei aspiră în mod conștient la o reproducție a familiei la un nivel superior de instrucțiune și sînt mai hotărîți să investească mai mult în educarea copiilor lor.

Aspirația la un nivel de instrucțiune superior familiei natale se poate realiza prin sprijinul acordat din partea societății sub forma ajutoarelor și a burselor de stat. Sub regimul trecut, în familiile numeroase, dar cu venituri modeste, cînd societatea acorda în foarte mică măsură astfel de sprijin, părinții alegeau 1—2 dintre copii, mai dotați, pe care îi dădeau „la carte” reținîndu-i pe ceilalți „la muncă”. Cei din urmă primeau în compensație din veniturile gospodăriei și erau avantajați la împărțirea averii prin înzestrarea la căsătorie sau prin moștenire.

Stimularea creșterii populației presupune, pe lîngă alte măsuri, crearea de condiții favorabile familiei de a investi mai mult timp în educarea copiilor. Creșterea veniturilor familiei, a spațiului locativ, sînt *condiții favorizante*, însă nu sînt deciseive. Pot fi familii cu venituri mari și spațiu locativ suficient dar care nu consideră că pot investi timp de educare pentru mai mult de 1—2 copii. După părerea noastră, *timpul*

care se investește în educația copiilor are un rol important în dimensionarea familiei.

★

Din acest studiu, de dimensiuni modeste, s-au degajat următoarele concluzii :

1. Creșterea ponderii populației cu nivel de instrucțiune mai ridicat (în anul 2000 populația în vîrstă de 14 ani cu peste 7 ani de instrucțiune școlară va reprezenta 70—72%, față de aproximativ aceeași pondere în anul 1970 a populației cu numai 4 ani de instrucțiune școlară) va determina o creștere a aspirației soților privind reproducerea familiei la un nivel superior de instrucțiune;

2. Această modificare calitativă în aspirațiile soților va avea ca urmare o dimensionare a familiilor în raport cu nivelul investiției în timp de educarea copiilor ;

3. Pentru realizarea aspirațiilor soților, în legătură cu reproducerea familiei la un nivel superior de instrucțiune, va fi necesară dezvoltarea în continuare, în forme variate a instituțiilor preșcolare și de educație, domeniu căruia statul nostru i-a acordat, cu deosebire în ultimii ani, o atenție specială. Prin aceasta se creează cadrul propice pentru ca familia ocupată în activități de producție să fie degajată de o bună parte din preocupările cu caracter material și educativ.